

Grönfinken häckar i Murens enbuskmarker. Teckning Tom Sävström

Något om enen i Surahammars kommun

Att enen är mycket vanlig i Surahammars kommun torde vara bekant för alla som någon gång vistas i skog och mark. Vi kan hitta den i de mest skiftande skogsbiotpoer och med stor variation vad gäller ståndortskrav. Här och var kan man se små krypenar växa ganska långt ut i våta kärr- och myrkanter, där man inte i första hand förväntar sig finna den.

Men allra bäst trivs vår En Juniperus communis i det öppna kulturlandskapet. I magra betesmarker och torrbackar, dit flödande solljus och värme når, där kommer den bäst till sin rätt. Det är också i

den miljön som enen utvecklas till täta och vackra cypress- eller pyramidliknande buskar och träd. I tätare skog uppvisar den i allmänhet betydligt glesare och spretigare grenverk, men kan också här nå ansefliga mått, vad gäller såväl höjd som stamgrovlek.

Mångformighet och skönhet karaktäriserar enen, förmodligen en anledning till att den fått en hedersplats i många trädgårdar. Ibland kan man också se enar planterade på ömse sidor om grindhål eller infarter till torpstugor. Ett vackert sådant exempel finns vid Hälltorp öster om Gammelby.

Historik och användning

Att ge enen ett historiskt tidsperspektiv är inte så svårt. Vi vet att den fanns som inslag i det svenska tundralandskapet 8500 f Kr. Den förekom då i sydexponerade sluttningar tillsammans med viden och fjällbjörk. Detta fantastiska landskap tyckte jag mig möta då jag i somras vandrade över det öländska alvaret och där såg nordliga och sydliga "tundraväxter" mötas. Fältvedel och såpört är exempel på sådana.

Förr i tiden var enen betydligt viktigare för människorna i våra trakter än vad den är idag. Enen växer mycket sakta och virket är segt. Den var därför synnerligen väl lämpad till störar. Man förstår åtgången på enar under trädgårdsgårdarnas tid. Men det fanns säkert förråd att ta av. Av grenarna flätade man korgar och riset användes till rökning av fläsk och korv. Säkerst fanns många andra användningsområden. I nutid duger det väldoftande enevirket till hemslöjd eller suovernirslöjd.

Högt naturvärde

Enen har ett högt naturvärde var den än växer. Flera fågelarter trivs i enemiljöer och några bygger gärna sina bon i skydd av dem. Exempelvis i den fina en-

buskhagen i Skogsmuren häckar årligen törnskata och grönfink. Något år har rödvingetrasten häckat i enbuske och ärtsångaren trivs uppenbarligen där enen finns. Hämplingen är en annan fågel som starkt förknippas med enen, men den är numer sällsynt häckare i just den miljön. Från början på 1960-talet har jag minne av ett hämplingbo i enbuske vid det redan då öde torpet Vretbacken vid Djupen.

De mogna blåa bärkottarna är näringsrik föda under vinterhalvåret för trastar och sidensvansar. I april flyttar sidensvansarna norrut och det händer att man under tjädertiden ser dem i små sällskap flyga mellan hållmarkernas småenar. Speciellt under vintern betas enens årsskott av både älg och rådjur. Här kommer kraftledningsgatornas enemarker väl till pass.

Det finns också en exklusiv lav som växer på En, självklart heter den enlav, Cetraria juniperina. Tillsammans med Kjell Andersson har jag eftersökt den på några platser, men våra förhoppningar att finna den är tyvärr inte stora. Det vore en första klassens sensation om någon finner den. Vi vill dock i sammanhanget gärna tro på ett gammalt ordspråk, "den som söker, han finner"

Vackrast vid Grindstugan

Så till presentationen av några stora buskar och träd som vi efterlyste rapporter om i förra numret av Mergus. Gåsvadeden vid Falks soldattorp gav vi då som värdigt riktmärke, den mäter 7,5 m i höjd och 0,97 m i stamomkrets. Det är en mycket vacker En med imponerande kronomfång och vi har inte hittat någon med grövre stam. På höjden däremot är den passerad med god marginal.

Numera vet vi också att det inte är ovanligt med eneträd mellan 5-7 m höjd och med stamomkrets på 40-50 cm i våra marker. Vad beträffar åldern på enarna har vi inte ägnat oss åt den delen, därom får var och en spekulera.

En dag i juli var Lennart Eriksson ute och strosade i de fina betesmarkerna kring Grindstugan norr om Seglingsberg. Han fann där en ståtlig pyramiden. Den visade sig mäta 9,0 m i höjd. Stammen skiftade i brungrått och var blanknött av tjurars och kvigors skavande, en perfekt "kliaren" med andra ord. Det är lätt att falla för en pampig En, men det här är nog en av de vackraste i sitt slag. I dessa marker finns flera "storenar".

"Värstingen" på Björkudden

Ett mycket vackert och fortfarande hävdad kulturområde i Ramnäs är Björkudden, eller Färmanshalvön som den också kallas. Här hittar vi en av "värstingarna" på enefronten.

"Värstingen" på Björkudden.
Teckning Tom Sävström

Den nämns i litteraturen redan 1980 av Ulf Malmgren (författare till de utsökta böckerna Hallstahammars flora och Västmanlands flora), som då på länsstyrelsens uppdrag utförde översiktlig naturinventering av Surahammars kommun, ... "Några enar av Suecica-typ, den största 7-8 m hög och 89 cm i brösthöjdsomkrets, växer i kanten av sistnämnda dunge", noterar Malmgren. På 13 år har denna En vuxit en bit på höjden men håller märkligt nog samma omkrets. Tala om att växa med snigelfart.

Högst i Usträngsbo

Efter en del kontakter med skogsfolk i vår jakt på "storenar" fick vi napp när vi vände oss till Birger Bovin i Usträngsbo. Jodå, den "store" fanns där, den växte på Birgers egen mark och han minns den från sin barndom. Jag misstänkte det var något riktigt stort på gång, så det var med förväntningar som vi, Bosse Nilsson och jag, en septemberkväll följde i Birgers spår ut i skogen.

Nu är inte hemmansägarens skog som andras. En skogsvårdskonsulent med modern skogsbruksutbildning gör sig här ej besvär, han bör stanna vid gränsen. För en naturvän däremot är Birgers

skog en fröjd att strosa omkring i, en nyckelbiotop för hackspettar, ugglor och tickor. Träden står tätt i den ogallrade skogen, här och var växer gammeltallar och lavklädda aspar, en jättesälglåga är översållad av sälgtickor. Det var ingen tillfällighet att vi såg spillkråkan flyga som en skugga mellan trädstammarna, ljudligt röjande sin identitet.

Snart stod vi intill den mäktigaste En jag skådat. Tystnaden bröts av Birger som gissade på 12 m höjd. Själv drog jag i ivern till med 15 m. Det var med spänning som mätningssprocket med steg och "mätsticka" vidtog någon kväll senare. Höjden 12,8 m måste vara oslagbar inom våra kommundomäner. Den spikraka grånade stammen är inte speciellt grov, men formen är säregen och mycket vacker. Det finns förvånansvärt mycket grönt på den, även om det är 5 m upp till den första barrklädda kvisten.

Må denna "höjdare" på Usträngsboskogen leva länge än !

Tom Sävström

Tabell visande några stora enar i Surahammars kommun 1993

Plats	Höjd i m	Omkrets i cm	Övrigt
Usträngsbo	12,80	62	
Grindstugan	9,00	57	
Björkudden	8,60	89	
Usträngsbo	8,15	45, 48	Tvådelad stam
Falks soldattorp	7,50	97	Hittills grövsta
Färmansbo	7,20	55	I kraftledningsgata
Grindstugan	7,00	50	I kraftledningsgata
Småmyra	7,00	44	
Björkudden	6,70	43	

Vi kommer att fortsätta presentera stora enar i Mergus, så kom gärna in med rapporter. Var växer "grofsingen" med stamomkretsen över metern? I nästa

nummer kommer också Leif Blomkvist med en teckning på höjdarenen.

Kunskapen om fåglar

Tages bok blir en klassiker!

Nu i oktober kommer den ut i bokhandeln - "Kunskapen om fåglar" av författaren Tage Wahlberg, Malmköping. Redan innan boken lämnat tryckeriet är efterfrågan stor, allt tyder på att den blir en klassiker i samma anda som tidigare volymer av Erik Rosenberg eller - i ännu högre grad Paul Rosenius.

Samtliga 258 i Sverige häckande fågelarter beskrivs avseende boplatser, häckbeteende, ägg och ungar i såväl prosa som "daturuta".

Tage illustrerar själv boken med många diabler, teckningar och akvareller. 50 års intensiva studier och kunskaper finns samlade på ca 480 sidor. Den fågelintresserade har svårt att vara utan denna bok.

Vi har varit i kontakt med bokförlaget EKO och kommer att erhålla ett förmånligt pris vid beställning av X antal böcker. Du som är intresserad av att köpa boken, anmäl dig till

Mikael Leppälampi 315 24 eller Kjell Andersson 337 31. Snarast!

En björnhistoria från Lisjö

"Groen ägde ett ganska ovanligt husdjur, nämligen en björn. Dennes bostad var nuvarande vedboden. En av tjänsteandarna anförtroddes skötseln av björnen, vilket visar att han var ganska tam. Men det värsta var tydligen att få in honom om kvällarna. Då användes en skottkärra, som sköts efter honom, varpå han snällt luffade in i sitt lokus. En gång lyckades han kränga sig upp på taket, å vilket han började göra åverkan. Flera karlar sökte få ned honom, men förgäves. Man var till sist tvungen att lämna Nalle åt sitt öde tills han godvilligt behagade kliva ned."

Så skriver i Vestmanlands Läns Tidnings Julläsning 1924 signaturen Esq = Martin Rogberg. Artikeln innehåller en del felaktigheter både beträffande årtal och personer. Bland annat förväxlar han Brukspatron Werner Groen och dennes son och eterträdare Bergsrådet Anton Henric Groen. När det gäller historien om den tama björnen bör det dock ha handlat om den senare, som ägde Lisjö 1803 - 1839.

Var har signaturen fått sina upp-

gifter ifrån? Äldre Lisjö-bor erinrar sig att en tidningsman vid den här tiden gått omkring och frågat om händelser långt tillbaka och då hänvisats till gamle skollärare J.E. Bergström. Bergström kom till Lisjö år 1880. Då kan ännu ha levat gamla gubbar som från barnaåren kommer ihåg björnen eller i varje fall hört föräldrar berätta om den. Berättelsen med dess detaljer äger det självupplevdas friskhet och en björn var nog även på den tiden ett ovanligt husdjur.

Kan det finnas några samtida, skriftliga belägg för björnens existens? Ja, ser man på! I 1809 års Afräkningsbok finns under Husholls Conto följande antecknat:

Mars 3: 6 fj. Hafra till Björn och Hönsen (1 fjärding = ca 18 l)

April 4: 4 fj. Havra åt Björn. Samma dag uttogs 7 fj. Hafra till Hästarne. Detta tyder på att Björn inte var namnet på en häst, utan verkligen var en björn. Havre uttogs regelbundet till gödgäss, hundar, höns, gödkreatur och hästar. Det rörde sig väl om